

Examen HAVO

2008

tijdvak 2
woensdag 18 juni
13.30 - 16.00 uur

economie 1,2

Bij dit examen hoort een bijlage.

Dit examen bestaat uit 28 vragen.

Voor dit examen zijn maximaal 60 punten te behalen.

Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring, uitleg of berekening gevraagd wordt, worden aan het antwoord geen punten toegekend als deze verklaring, uitleg of berekening ontbreekt.

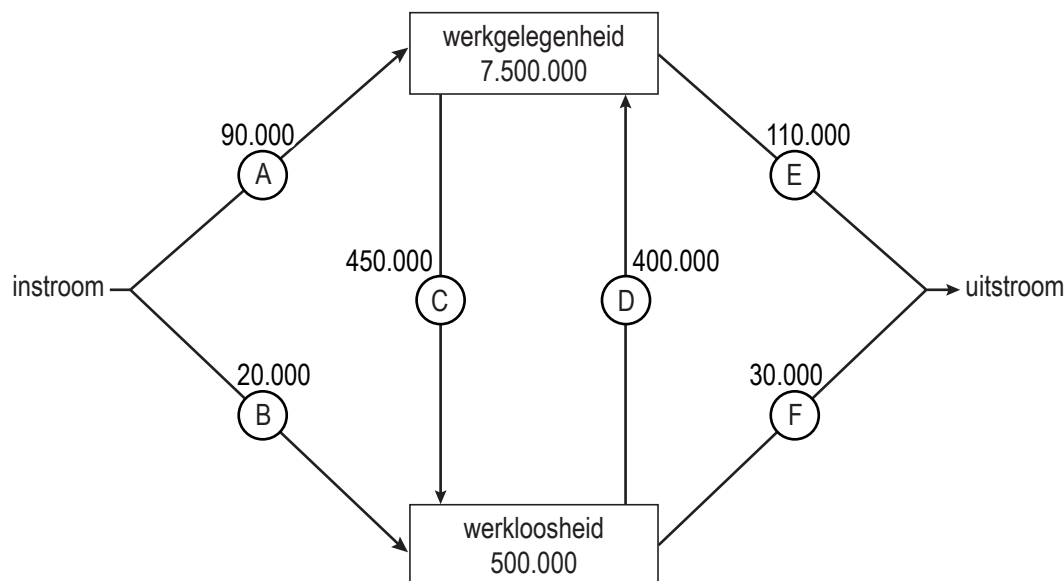
Geef niet meer antwoorden (redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld twee redenen worden gevraagd en je geeft meer dan twee redenen, dan worden alleen de eerste twee in de beoordeling meegeteld.

Opgave 1

Arbeidsmarkt in beweging

De overheid wil de sociale zekerheid betaalbaar houden door de verhouding tussen het aantal inactieven en het aantal actieven, de *i/a*-ratio, te verlagen. De overheid wil de *i/a*-ratio verlagen door terugdringing van het aantal arbeidsongeschikten via strengere keuringen en reïntegratie op de arbeidsmarkt.

In onderstaande figuur staat de ontwikkeling van de arbeidsmarkt in een bepaald jaar weergegeven.

Toelichting bij de figuur:

- De getallen in de blokken betreffen het begin van dit jaar.
- De getallen bij de pijlen betreffen veranderingen tussen begin en eind van dit jaar.
- Alle getallen betreffen aantallen personen.

- 2p **1** Bereken met hoeveel personen de werkgelegenheid in dit jaar verandert. Geef ook aan of er sprake is van een toename of van een afname.
- 2p **2** Bereken hoeveel procent van de beroepsbevolking aan het begin van dit jaar werkloos is.
- 2p **3** Leg uit hoe verlaging van de *i/a*-ratio kan bijdragen aan verbetering van de betaalbaarheid van de sociale zekerheid.

Stel dat de overheid in de loop van het betreffende jaar maatregelen neemt zoals strengere keuringen waardoor het aantal nieuwe gevallen van arbeidsongeschiktheid beperkt wordt. Hierdoor kunnen getallen in de figuur veranderen.

- 2p **4** Noem een pijl in de figuur waarvan het getal door zo'n maatregel kan veranderen. Verklaar het antwoord.

Stel verder dat de overheid er door betere begeleiding in slaagt een groter aantal arbeidsongeschikten aan betaald werk te helpen. Een vakbondseconoom verwacht dat hierdoor het getal bij pijl D kleiner wordt.

- 2p 5 Leg de verwachting van de vakbondseconoom uit.

Opgave 2

Euro legt prijsverschillen bloot

In de landen waar de euro als gemeenschappelijke munt is ingevoerd, is van uniforme prijzen nog lang geen sprake. Voor dezelfde producten zijn er prijsverschillen tussen de landen van het eurogebied. Met de komst van de euro zijn die verschillen wel makkelijker af te lezen. Een belangrijke oorzaak van prijsverschillen in het eurogebied is het bestaan van verschillen in belastingsysteem. De Europese Commissie streeft onder andere naar harmonisatie van tarieven van indirecte belastingen binnen de Europese Unie (EU).

- 2p 6 Noem een andere oorzaak van prijsverschillen tussen EU-landen voor hetzelfde product. Licht het antwoord toe.

In onderstaande tabel staat van een aantal producten de consumentenprijs in een aantal EU-landen in euro's (inclusief btw) op een bepaald moment na de invoering van de euro weergegeven.

prijzen in euro's	liter melk	Big Mac	blikje cola	middenklassenauto
Duitsland	0,56	2,65	0,35	17.300
Ierland	0,83	2,54	0,70	17.459
Nederland	0,79	2,60	0,45
Griekenland	1,04	2,11	0,51	16.875
Frankrijk	1,11	3,00	0,40	15.700
Luxemburg	0,72	3,10	0,37	12.450
Oostenrijk	0,86	2,50	0,50	15.650
Finland	0,71	2,90	1,18	21.700
België	0,84	2,95	0,47	13.100
Italië	1,34	2,50	0,77	14.770
Portugal	0,52	2,24	0,44	20.780
Spanje	0,69	2,49	0,33	14.200

Om prijsverschillen tussen landen te vergelijken, kan de verhouding tussen de hoogste en de laagste prijs van een product als maatstaf worden gebruikt.

- 2p 7 Bereken voor welk van de drie producten liter melk, Big Mac en blikje cola het prijsverschil volgens deze maatstaf het grootst is.

In de EU voert elk land tot nu toe zijn eigen belastingpolitiek als het gaat om vervoermiddelen. Daardoor bestaat er een verschil in de opbouw van de consumentenprijs van nieuwe personenauto's tussen Nederland en Duitsland.

Stel dat de consumentenprijs van een middenklassenauto in Nederland als volgt wordt berekend:

$$\begin{array}{r} \text{netto-catalogusprijs} \\ \text{belasting op personenauto's en motorrijwielen (bpm) } 28,5\% \text{ +} \\ \text{consumentenprijs exclusief btw} \\ \text{btw } 19\% \text{ +} \\ \text{consumentenprijs inclusief btw} \end{array}$$

Door het verschil in belastingtarieven kan de consumentenprijs inclusief btw van een middenklassenauto in Nederland hoger zijn dan in Duitsland, terwijl de netto-catalogusprijs in Nederland lager is dan in Duitsland.

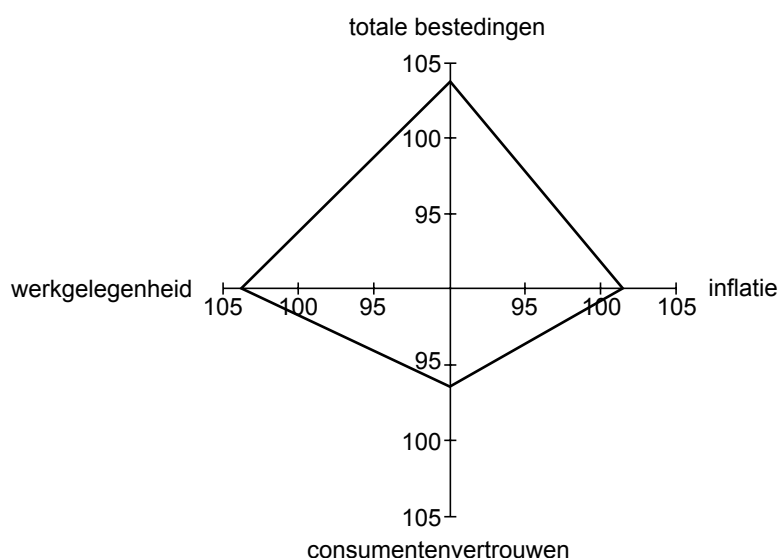
In de tabel in deze opgave ontbreekt de consumentenprijs inclusief btw van een middenklassenauto in Nederland. De netto-catalogusprijs van deze auto bedraagt € 11.498.

- 2p 8 Bereken de consumentenprijs inclusief btw van een middenklassenauto in Nederland.

Opgave 3

Conjunctuurplaatje

Elk jaar publiceert een economisch onderzoeksbureau een rapport over de conjuncturele situatie in een land. In dit rapport staat onder andere het conjunctuurplaatje: een figuur waarin conjunctuurindicatoren staan weergegeven. In onderstaande figuur staat het conjunctuurplaatje van een bepaald jaar weergegeven. Van vier conjunctuurindicatoren wordt jaarlijks een indexcijfer berekend, waarbij het voorafgaande jaar steeds het basisjaar is. Door de punten op de assen met elkaar te verbinden ontstaat een vierhoek. Uit een verandering van het oppervlak van deze vierhoek ten opzichte van het basisjaar kan een aanwijzing voor de conjuncturele ontwikkeling worden afgelezen.

In de toelichting bij het conjunctuurplaatje staat: “De groei van de totale bestedingen is vooral te danken aan de ontwikkeling van de overheidsbestedingen en de export.”

2p **9** Noem twee andere bestedingscategorieën.

De in de figuur gegeven conjunctuurindicatoren beïnvloeden elkaar.

2p **10** Heeft de ontwikkeling van het consumentenvertrouwen de groei van de totale bestedingen afgeremd of gestimuleerd? Verklaar het antwoord.

2p **11** Leg uit hoe de ontwikkeling van de inflatie kan zijn veroorzaakt door de ontwikkeling van een van de andere conjunctuurindicatoren.

Opgave 4

Euro verovert Europa

Op 1 mei 2004 is de Europese Unie (EU) uitgebreid met tien, vooral Oost-Europese, landen. Door toetreding tot de EU zijn deze nieuwe lidstaten verplicht te streven naar invoering van de euro. Elk land mag echter zelf beslissen op welke termijn de euro wordt ingevoerd. De nieuwe lidstaten zullen zelf een afweging van de voor- en nadelen van invoering van de euro moeten maken. Als een land besluit de euro in te voeren, moet zijn voldaan aan een aantal eisen. Deze eisen hebben onder andere betrekking op de staatsschuld, het financieringstekort van de overheid en de inflatie.

De regering van een van de nieuwe lidstaten kondigt aan dat dit land op korte termijn de euro wil invoeren. De minister-president van dit land zegt in een televisietoespraak: "De afgelopen jaren schommelde de wisselkoers van onze munt sterk ten opzichte van de euro. Om deze schommelingen af te zwakken, moest enkele keren de rente worden verhoogd. Als we de euro invoeren, zullen wisselkoersschommelingen tot het verleden behoren en zal de rentestand in ons land dalen."

Naast steun komt er in dit land ook kritiek op deze aankondiging van de regering. Kritische inwoners van dit land wijzen onder andere op de volgende drie nadelen van invoering van de euro.

- a Als ons land geen eigen munt meer heeft, kan een devaluatie niet meer worden ingezet om de economie van ons land te stimuleren.
- b Door invoering van de euro zal de internationale arbeidsverdeling verder toenemen. Een nadeel daarvan is dat door toenemende concurrentie bepaalde bedrijfstakken uit ons land zullen verdwijnen.
- c Om aan de eisen van de invoering van de euro te voldoen, moet flink worden bezuinigd op de overheidsuitgaven. Dit kan ten koste gaan van de overheidsinvesteringen in infrastructuur en onderwijs in ons land.

Stel je de volgende situatie voor:

Jij bent als inwoner van dit land voorstander van invoering van de euro in dit land vanwege de verwachte lagere rente en grotere wisselkoersstabiliteit. Daarnaast wil jij met argumenten komen tegen de kritiek op invoering van de euro. In een betoog zet jij dit standpunt uiteen.

Het betoog begint als volgt:

"In mijn betoog wil ik enkele voordelen van invoering van de euro in ons land beschrijven. Vervolgens zal ik reageren op de kritiek op het plan de euro in te voeren."

6p **12** Schrijf het vervolg van dit betoog.

In dit betoog moeten de volgende aspecten aan de orde komen.

- a Het gevolg van een rentedaling voor de productiegroei.
- b Het gevolg van het verdwijnen van wisselkoersschommelingen voor de export.

Daarnaast moet in het betoog naar eigen keuze één van de onderstaande aspecten aan de orde komen. Kies daarbij het aspect dat het best in het betoog past.

- 1 Een argument tegen de kritiek onder punt a door te wijzen op het nadeel van een devaluatie van de eigen munt voor de inflatie in ons land.
- 2 Een argument tegen de kritiek onder punt b door te wijzen op het voordeel van verdergaande internationale arbeidsverdeling voor de consumenten in ons land.
- 3 Een argument tegen de kritiek onder punt c door te wijzen op de ruimte die een lage rentestand geeft voor overheidsinvesteringen in de toekomst in ons land, zelfs bij gelijkblijvende overheidsinkomsten.

Aanwijzingen:

- *De onderdelen van het betoog moeten logisch op elkaar aansluiten.*
- *Gebruik voor het vervolg van het betoog 120 woorden; een afwijking van 20 woorden is toegestaan.*

Opgave 5

uit een krant:

Tegenvallers en meevallers door akkoord

De regering heeft gisteren een akkoord gesloten met de werkgevers- en werknemersorganisaties en afgesproken is dat de cao-lonen het komende jaar niet stijgen. Deze bevrozing van de lonen betekent, gezien de verwachte inflatie, een daling van de koopkracht van de lonen.

Door deze afspraak moet de overheidsbegroting voor volgend jaar worden aangepast. In deze begroting is nog uitgegaan van een stijging van de cao-lonen met 2%.

Volgens het Centraal Planbureau (CPB) zal bevrozing van de lonen zowel tot meevallers als tot tegenvallers in de overheidsbegroting voor volgend jaar leiden. Als de lonen minder stijgen dan de 2% waar in de begroting van uit is gegaan, zal het overheidstekort dalen. Het CPB heeft berekend dat elk procentpunt dat de lonen minder stijgen tot een afname van het overheidstekort van 0,2% van het bruto binnenlands product (bbp) leidt.

Door de bevrozing van de lonen kunnen de overheidsontvangsten aan inkomstenbelasting tegenvallen. Daar staat tegenover dat door de bevrozing van de lonen de ontvangsten aan andere directe belastingen kunnen meevallen.

- 2p **13** Leg uit hoe door de bevrozing van de lonen de ontvangsten van een andere directe belasting kunnen meevallen.

Het CPB heeft de gevolgen voor het overheidstekort van volgend jaar berekend. Aan de ene kant leidt de bevrozing van de lonen blijkbaar tot een afname van het overheidstekort. Daar staat echter tegenover dat de regering heeft toegezegd de bevrozing van de lonen te compenseren door bezuinigingen van € 1,5 miljard te schrappen; in de overheidsbegroting voor volgend jaar was al met deze bezuinigingen rekening gehouden.

In een toelichting schrijft het CPB: "De bevrozing van de lonen remt de groei van het bbp af, maar leidt via de export ook tot extra groei van het bbp. Per saldo wijzigt het voor volgend jaar verwachte bbp van € 469 miljard niet."

- 2p **14** Leg uit hoe de bevrozing van de lonen, gezien de verwachte inflatie, de groei van het bbp kan afremmen.
- 2p **15** Bereken met welk bedrag het overheidstekort van volgend jaar volgens het CPB daalt.

Opgave 6

Nederland langs de Europese meetlat

In economische publicaties wordt veel gebruikgemaakt van tabellen en grafieken. In het informatieboekje staan vijf statistieken waarin gegevens van Nederland vergeleken worden met de grootste drie landen van de Europese Unie (Duitsland, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk) en de totale Europese Unie (EU). Alle gegevens hebben, tenzij anders vermeld, betrekking op het jaar 2002. Naar aanleiding van deze statistieken worden in deze opgave vijf vragen gesteld.

- 2p **16** Bereken in één decimaal nauwkeurig hoeveel procent het reële bruto binnenlands product per hoofd van de bevolking in 2002 in Nederland hoger is dan in Frankrijk.

Met behulp van statistiek 3 kan worden berekend dat de loonkosten per eenheid product in de EU in 2002 ten opzichte van 2000 met (afgerond) 4,6% zijn gestegen.

- 2p **17** Bereken in één decimaal nauwkeurig met welk percentage de loonkosten per eenheid product in Nederland in 2002 ten opzichte van 2000 zijn gestegen.

In 2002 zijn de loonkosten per eenheid product in Nederland sterker gestegen dan in Duitsland. Een oorzaak voor dit verschil is de relatief sterke stijging van de loonkosten per uur in Nederland.

- 2p **18** Welke andere oorzaak voor dit verschil kan uit een van de statistieken worden afgelezen?

- 2p **19** Bereken de in statistiek 4 ontbrekende exportquote van Frankrijk met behulp van gegevens uit andere statistieken.

Het bruto binnenlands product van een land kan worden bepaald door bij de nationale bestedingen de export op te tellen en daarvan de import af te trekken.

- 2p **20** Was de import van Nederland in 2002 groter of kleiner dan de export? Verklaar het antwoord.

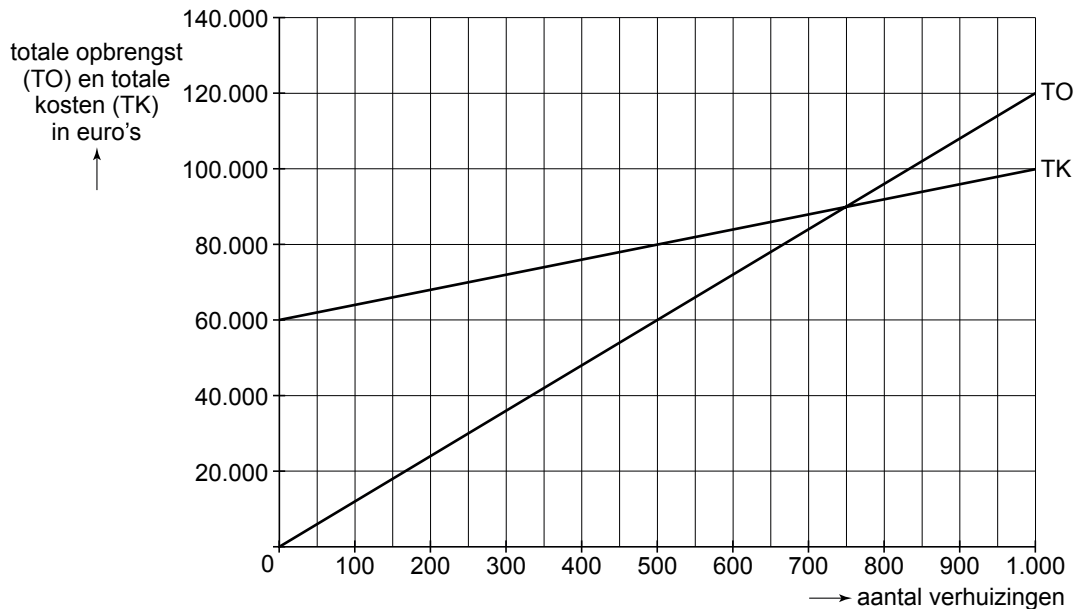
Opgave 7

Verhuisbedrijf in beweging

Mark Delicaat is vier jaar geleden in de studentenstad Bernhem met zijn tweedehands bestelbusje een verhuisbedrijf begonnen dat zich richt op de verhuizing van studenten. Inmiddels rijden er vijf busjes en werken er vijftien studenten voor zijn bedrijf. Het afgelopen jaar is het bedrijf in financiële problemen gekomen. Mark heeft een economisch adviesbureau gevraagd de marktsituatie van zijn bedrijf te analyseren en met een advies voor zijn bedrijf te komen.

Het adviesbureau richt zich in zijn verslag op drie punten:

- De prijs van een verhuizing binnen de stad bedroeg in het afgelopen jaar € 100. Uit onderzoek blijkt dat de waarde van de prijselasticiteit van de vraag naar verhuizingen $-0,8$ bedraagt. Een prijsstijging leidt in dit geval tot stijging van de winst, doordat een hogere omzet gepaard gaat met lagere totale kosten.
- Om op langere termijn te overleven, is uitbreiding van het verhuisbedrijf van Mark noodzakelijk. In dat kader moet nieuw vermogen worden aangetrokken. Om soepeler nieuw vermogen aan te trekken, moet de ondernemingsvorm van het bedrijf worden omgezet van een eenmanszaak naar een besloten vennootschap (bv).
- In Bernhem is het verhuisbedrijf van Mark in dit segment van de markt een van de weinige aanbieders. Ongeveer 25 kilometer verderop is ook een studentenstad. Daar is geen vergelijkbaar bedrijf werkzaam. Uitbreiding van de activiteiten van het verhuisbedrijf naar deze buurstad kan op den duur winstgevend zijn. Dat moet dan wel gepaard gaan met een uitgebreide promotie- en reclamecampagne. Verwacht wordt dat het bedrijf van Mark in deze buurstad per jaar 250 verhuizingen zal doen. Voor het opstarten van de uitbreiding van de activiteiten van het verhuisbedrijf is eenmalig een bedrag van € 60.000,- nodig. Daarna zijn er volgens het adviesbureau uitsluitend variabele kosten verbonden aan deze uitbreiding.
In de figuur in deze opgave zijn de kosten en opbrengsten van deze uitbreiding weergegeven.

- 2p **21** Leg uit hoe een prijsstijging van een product, waarvan de prijselasticiteit van de vraag $-0,8$ is, tot een hogere omzet leidt.
- 2p **22** Leg uit hoe een prijsverhoging door een bedrijf tot lagere totale variabele kosten van dat bedrijf kan leiden.
- 2p **23** Bereken hoeveel jaar het naar verwachting duurt voor de kosten van de uitbreiding van de activiteiten van het verhuisbedrijf van Mark worden gedekt door de opbrengsten.

Een punt uit het advies van het bureau heeft gevolgen voor de juridische aansprakelijkheid van de eigenaren voor schulden van het bedrijf.

- 2p **24** Citeer de zin uit het advies waaruit dit kan worden afgeleid. Licht het antwoord toe.

Het marketingbeleid van een ondernemer kan bestaan uit vier onderdelen, de zogenaamde 4 P's van de marketingmix. In het verslag van het adviesbureau is sprake van prijsbeleid, plaatsbeleid en promotiebeleid.

- 2p **25** Licht aan de hand van een voorbeeld toe hoe het productbeleid door het verhuisbedrijf zou kunnen worden ingezet.

Let op: de laatste vragen van dit examen staan op de volgende pagina.

Opgave 8

Ongelijke toekomst

Sommige economen verwachten dat in de komende jaren in Nederland de verschillen tussen de lage en hoge arbeidsinkomens zullen toenemen. Dit blijkt uit een onderzoek waarbij is uitgegaan van de volgende ontwikkelingen in de komende jaren:

- a De voortdurende innovatie stelt steeds hogere eisen aan de kwaliteit van de productiefactor arbeid.
- b De bevolking groeit nauwelijks en het deel van de bevolking dat in staat is om een hogere opleiding te volgen, blijft vrijwel ongewijzigd.
- c Door de liberalisering van de wereldhandel krijgen lagelonenlanden steeds meer mogelijkheden te exporteren naar rijke landen als Nederland.

2p **26** Leg uit hoe voortdurende innovatie steeds hogere eisen kan stellen aan de kwaliteit van de productiefactor arbeid.

2p **27** Leg uit hoe liberalisering van de wereldhandel kan leiden tot een beperking van de groei van de beloning van laaggeschoolde arbeid in Nederland.

In de komende jaren wordt een sterke stijging van het arbeidsinkomen van hoog opgeleiden verwacht.

2p **28** Geef daarvoor de verklaring met behulp van twee van de gegeven ontwikkelingen in de komende jaren. Gebruik in de verklaring zowel de vraagkant als de aanbodkant van de arbeidsmarkt.